

Moravská zemská knihovna v Brně

HISTORICKÉ FONDY
MORAVSKÉ ZEMSKÉ KNIHOVNY V BRNĚ

Zpráva o řešení výzkumného záměru MK00009494301
řešeného Moravskou zemskou knihovnou v Brně

Průběžná zpráva za rok 2006

Ing. Petr Žabička
a kolektiv

Brno, 15.12.2006

A Konstatační část (rešerše, současný stav, vstupní data)

Rok 2006 byl třetím rokem řešení výzkumného záměru, tato roční zpráva je tedy třetí v pořadí. V jednotlivých bodech proto navazuje na předešlou zprávu, která je zveřejněna na adrese <http://www.mzk.cz/projekty/histfondy/> společně s dalšími informacemi o výzkumném záměru.

Práce na řešení výzkumného záměru plynule pokračovaly ihned od počátku kalendářního roku. V druhém pololetí došlo ke změně v řešitelském týmu: Mgr. Lenka Baručáková, která byla členkou řešitelského týmu jako zástup za Mgr. Jitku Machovou (mateřská dovolená), získala místo na plný úvazek na Univerzitě v Hradci Králové a na její místo nastoupil od října 2006 Mgr. Přemysl Bar¹, který je členem týmu řešícího výzkumný záměr od října 2006.

Zvýšení mezd na začátku roku 2006 vyčerpalo většinu prostředků, o které byl oproti roku 2005 navýšen v roce 2006 mzdový fond záměru, takže nebylo možné zásadnějším způsobem posílit tým projektu. Přesto se ale podařilo v letošním roce o více než 2000 záznamů překonat výsledek roku 2005.

Katalogizace

V oblasti zpracování historických fondů bylo možné navázat na práci odvedenou v předešlém roce. V té době dosažené výsledky jsou shrnuty v Příloze 1 roční zprávy za rok 2005. Ke 13.12.2005 bylo v databázích MZK zpracováno celkem 34.837 záznamů, ke 13.12.2006 už to je 50.338 bibliografických záznamů.

Katalogizace všech typů dokumentů probíhá ve formátu MARC21, výjimku tvoří jen nehudební rukopisy, kde je primárním katalogizačním formátem formát MASTER a v databázi historických fondů (MZK03) se nachází pouze velmi stručný záznam, který by měl fungovat jen pro registraci dokumentu v knihovním systému, ne jako plnohodnotný zdroj informací o dokumentu. Ve všech případech jde v případě historických fondů o tzv. exemplářový popis. Tato praxe vychází ze skutečnosti, že v případě starých tisků se často jednotlivé exempláře navzájem liší, ať už vazbou, přívazky, stavem dochování, nebo i rukopisnými vpisky. Díky tomu, že se i každý přívazek popisuje na samostatný bibliografický záznam, je navíc možné lépe uchopit případy, kdy je některý dokument například v jednom případě vyvázán samostatně a v jiném přivázán k jinému výtisku.

¹ Přemysl Bar se kromě práce v MZK externě podílí i na projektu Centra medievalistických studií „Křesťanství a česká společnost ve středověku: normy a skutečnost“

Tato praxe má svá pozitiva (do bibliografického záznamu je možné snadno a jednoznačně zachytit stav každého exempláře, jednoduše se tvoří rejstříky apod), ale i negativa. Pokud je totiž takový dokument zpřístupňován jako součást rozsáhlejší databáze a nejedná se o vzácné nebo unikátní vydání, dochází k „zaplevelení“ výsledků vyhledávání opakovanými výskyty různých exemplářů téhož dokumentu. Zvláště v případě starých tisků je přitom velmi obtížné automatizovaně rozhodnout o tom, zda se jedná o stejná nebo různá vydání téhož dokumentu, protože velmi reálně hrozí, že některé případy budou vyhodnoceny nesprávně. Jedním z řešení tohoto problému je využití určité formy jednoznačných identifikátorů, kterými by v případě bohemikálních starých tisků mohlo být číslo Knihopisu. Ačkoli toto řešení není univerzální, umožňuje alespoň pro určitou a přitom ne nevýznamnou skupinu dokumentů vyřešit problém automatické deduplikace. To je také první krok na cestě k případným dalším úrovním abstrakce podle FRBR modelu, tedy k úrovni vyjádření díla a případně i k úrovni díla samého. Tyto úrovně abstrakce jsou samy o sobě velmi náročné na implementaci a bez využití nástrojů typu rodící se databáze unifikovaných názvů v rámci báze národních autorit je téměř nepředstavitelná. Jedním z nástrojů, který by měl agregaci záznamů v rozsáhlých databázích usnadnit je i připravovaná norma RDA: Resource Description and Access, která by v budoucnosti měla nahradit nyní používaná katalogizační pravidla AACR2. Přestože se tato změna pravděpodobně přímo nedotkne způsobu, jakým jsou data reprezentována v MARC21, lze určité změny očekávat. Ačkoli k nasazení RDA u nás nedojde pravděpodobně před skončením tohoto výzkumného záměru, je nutné vývoj na tomto poli sledovat.

Zajímavou novinkou na poli FRBR byla i prezentace "A Tool for converting from MARC to FRBR" Tronda Aalberga z Norwegian University of Science and Technology. Ten vyvinul systém, který se pokouší generovat strukturu FRBR na základě dodaných záznamů MARC. Ačkoli tento nástroj vyžaduje určité předzpracování záznamů, je to velmi zajímavý kamínek do mozaiky nástrojů pro zpřístupnění, aplikovatelný například na předem vybrané množiny záznamů.

Na přelomu let 2005 a 2006 došlo na půdě Národní knihovny k posunu v tom smyslu, že NK se při zpracování historických fondů soustředí výhradně na popis ve formátu MASTER. Proto byla také ukončena práce existující pracovní skupiny pro zpracování starých tisků při NK, zaměřená na popis ve formátech UNIMARC a MARC21 a byla založena pracovní skupina nová, zaměřená na zpracování ve formátu MASTER a koordinaci digitalizace historických fondů. Protože se členové řešitelského týmu tohoto výzkumného záměru účastnili, resp. účastní práce obou těchto skupin, cítili jsme, že bude nutné navázat na práci zrušené pracovní skupiny zejména proto, že většina knihoven bude dále pro popis svých historických fondů využívat své knihovní

systémy a tedy i formát MARC. Iniciovali jsme proto vznik pracovní skupiny pro popis historických dokumentů v rámci Sdružení knihoven ČR, jejíž první setkání jsme uspořádali v MZK dne 20.6.2006. Vzhledem k dobrému rozdělení odpovědnosti se obě pracovní skupiny vhodně doplňují a mohou spolu díky částečnému personálnímu propojení i dobře spolupracovat.

V květnu 2006 došlo v MZK k přechodu na novou verzi Alephu (verze 16). Nová verze Alephu přinesla vedle optimalizace některých činností i určité problémy, spojené i s vyššími hardwarovými nároky (minimální rozlišení monitoru 1024x768) a striktním požadavkem na provoz pod operačním systémem Windows XP, což si vyžádalo obměnu části pracovních stanic. Tato obměna bude pokračovat i v příštím roce.

Stav v okolních zemích

Katalogizace historických fondů (rukopisy, prvotisky, staré tisky, mapy atd.) ve formátu MARC21 je bezesporu významným příspěvkem k zpřístupnění vzácných knižních a jiných sbírek pro čtenáře a badatele. Moravská zemská knihovna s výzkumným záměrem „Historické fondy MZK“ se v tomto směru řadí mezi příbuzné instituce doma i v zahraničí, jež vlastní ve svých fondech rozsahem stejné nebo i větší vzácné sbírky. Prohlédneme-li namátkou instituce v sousedních zemích, zjistíme, že katalogizační práce MZK v této konkurenci rozhodně obstojí:

Univerzitní knihovna v Krakově (Biblioteka Jagiellońska) obsahuje jednu z největších historických sbírek v Polsku. Badatel má přesto (nebo právě proto!) k dispozici pouze naskenovaný lístkový katalog.

Univerzitní knihovna ve Vratislavi obsahuje katalog starých tisků na mikrofilmech (16.-18. stol.), které jsou součástí nejen vartislavských fondů, ale i štětinských (Książnica Pomorska w Szczecinie), varšavských (Biblioteka Narodowa) a gdaňských (Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk). Katalog obsahuje 34944 záznamů (<http://www.bu.uni.wroc.pl/katalogi/Katmikro.html>). Velmi obšírně má tatáž knihovna zpracované hudební rukopisy (16. až 20. stol.). 3469 skladeb obsažených v 829 rukopisech je přístupno v mezinárodní on-line katalogu ve Frankfurtu nad Mohanem. Záznamy nehupebních vrtislavských rukopisů jsou přístupné přes české Manuscriptorium.

Rakouská Národní knihovna ve Vídni má sice zpracován kompletní soubor starých tisků (http://www.onb.ac.at/kataloge/info/kat_nbopac1501.htm), ale jen na základě lístkového katalogu a tak jsou záznamy velmi stručné a možnosti vyhlédávání v nich značně omezené. Podobným způsobem tam byly zpracovány i ostatní rozsáhlé historické fondy. Záznamy o rukopisech Rakouské Národní knihovny jsou částečně

přístupné v podobě digitalizovaných katalogů, které se nacházejí v rozsáhlé (63 300 záznamů!) databázi „Manuscripta Mediaevalia,“ které soustřeďuje informace, záznamy a digitalizované dokumenty ke středověkým rukopisům z německé jazykové oblasti (Německo, Rakousko, Švýcarsko) i z dalších zahraničních institucí (Polsko, Maďarsko, USA atd.). (<http://www.manuscripta-mediaevalia.de/handschriften-forum.htm>)

Německá databáze DDB integrující v sobě největší německé knihovny obsahuje i velké množství záznamů knih vydaných před rokem 1800. Záznamy jsou ovšem stručné a vyhledávání v různých polích je omezené.

Na Slovensku poskytují veřejnosti přístup ke starým tiskům dvě velké knihovny: Univerzitní knižnice v Bratislavě a Slovenská Národní knižnice v Martine. První z nich spravuje databázi výročních zpráv školských zpráv z území Slovenska 1701-1850, která obsahuje přes 600 bibliografických záznamů. Druhá z jmenovaných institucí nabízí v rámci souborného katalogu přes 52 000 záznamů starých tisků z slovenských knižních sbírek. Záznamy jsou velmi podrobné.

Digitalizace

V oblasti digitalizace již rutinně používáme v loňském roce zakoupené zařízení Atlas pro digitalizaci vázaných předloh, v případě digitalizace grafik a map menších rozměrů můžeme využít též deskových scannerů, jejichž nevýhodou oproti zařízení Atlas vybavenému digitálním fotoaparátem je zejména nižší rychlost, výhodou je však možnost dosažení vyššího rozlišení a lepší rovinnost předlohy.

Při katalogizaci probíhá již poměrně rutinně i digitalizace vybraných částí knih, zejména titulních listů. Byly také již zdigitalizovány litografie ze Schramovy sbírky a několik svazků bylo dokonce zdigitalizováno v úplnosti. Jedná se například o první vydání Mozartových děl z historického fondu hudebního oddělení a další žádané dokumenty.

Dále se ovšem zajímáme o dostupné nástroje pro levnou digitalizaci. Zajímavými nástroji jsou zejména scanner HP 4670 v ceně do 6000 Kč, který je průhledný a je možno pomocí něj po částech skenovat rozměrné dokumenty (lze jej položit shora na skenovaný dokument a skrze jeho tělo vidět skenovanou oblast). Jeho nevýhodou však je průnik vnějšího světla na digitalizovanou plochu, což znemožňuje barevné kalibrace. Nectností exempláře, který máme v MZK je však to, že byl v záruce již dvakrát opravován.

Dalším zajímavým nástrojem je scanner Mustek ScanExpress A3, jehož předností je nízká cena, která kompenzuje i jeho nízkou pozáruční trvanlivost (pravděpodobně závady v řídicí elektronice nebo opotřebení). S cenou kolem 4000 Kč jde totiž o bezkonkurenčně nejlevnější plochý A3 scanner na trhu a je tak vhodný pro rozjezd menších projektů.

Posledním zajímavým výrobkem, používaným pro digitalizaci například v Univerzitní knihovně v Poznani, je scanner Plustek OpticBook 3600, který má sice velikost pouze A4, ale vyznačuje se velice úzkým okrajem mezi sklem a hranou zařízení. Díky tomu je možné na něj položit vázanou knihu hřbetem vzhůru a skenovat téměř celou stránku zcela v rovině. Jeho cena přibližně 6300 Kč z něj dělá ekonomický a zároveň velice praktický nástroj, o jehož pořízení uvažujeme v příštím roce nejen pro účely výzkumného záměru.

Technologie

Velmi zajímavou oblastí výzkumu je oblast tvorby, manipulace a zpřístupnění velkých bitmap. Jako perspektivní se jeví program NIP2 který byl s úspěchem použit při spojování po částech naskenované mapy (viz. příloha 7). Přesto, že spojení mapy tímto nástrojem proběhlo úspěšně a tento postup se běžně používá i v muzeích například při infračerveném snímkování obrazů termovizní kamerou, vyžaduje NIP2 určitou péči při přípravě předloh. Je možné, že s využitím jiných algoritmů (například těch použitých v open source systému Panorama Tools) by mohlo být dosaženo ještě dokonalejšího výsledku.

K dispozici jsou také mnohé nástroje pro jednoduchou georeferenci i zobrazení. Při volbě vhodných nástrojů je přitom nutné odhadovat i perspektivnost různých projektů. Například systém TimeMap, který již na rok 2005 ohlásil přechod na OpenSource model, zůstává stále projektem uzavřeným. Přestože je možné získat přístup k jeho zdrojovým kódům, neexistuje zde infrastruktura podporující kolaborativní vývoj systému, tedy přístup k aktuální vývojové verzi prostřednictvím například cvs, nástroje pro hlášení chyb a podobně. Také je pravidlem, že není možné systém z dostupných zdrojových kódů zkompileovat, protože některé části kódu jsou ve starší verzi než by bylo potřeba. Tento stav pak omezuje uživatelskou komunitu na několik málo platících sponzorů, což opět snižuje motivaci vývojářů na otevření systému.

Naopak volně dostupné nástroje Googlu se relativně rychle vyvíjejí díky otevřené infrastruktuře uvnitř firmy Google a díky zveřejňování formátů a programátorských

rozhraní může uživatelská komunita vyvíjet pro tyto systémy vlastní nadstavby. Nedávno tak došlo k rozšíření programu Google Earth o možnost připojení vlastní bitmapy a její „přilepení“ na zemský povrch (tj. jednoduché georeferencování). Přestože podporuje zatím jen změny velikosti a otáčení, je možné dosáhnout poměrně přesného umístění mapy na povrch Země. Specifikace tohoto umístění je uložena v XML souboru s popsanou strukturou, takže je možné ji připravit i mimo prostředí Google Earth. Výhodou je i možnost použít průhlednost, díky čemuž lze srovnávat stav zachycený na zkoumané mapě se současným stavem nebo s jinou historickou mapou.

Podobným směrem se vydala i firma Microsoft, jejíž nástroj MSR MapCruncher umožňuje georeferencovat bitovou mapu a poté ji na základě zadaných údajů matematicky deformovat tak, aby mohla být co nejpřesněji přiložena na povrch Země. Výstupem tohoto nástroje je mimo deformované bitmapy i XML soubor s georeferencovanými body dané bitmapy, což může být s výhodou použito i jako základ pro práci s bitmapou v jiných programech.

Za zmínku určitě stojí i vývoj kolem systému Zoomify. Pomocí této technologie byl nedávno zpřístupněn rukopis tzv. Jidášova Evangelia včetně možnosti zobrazit si nad rukopisem vrstvu se zvýrazněným originálním textem nebo vrstvu s překladem do angličtiny. Zoomify je však také často využíván pro zobrazení extrémně velkých snímků, například fresek. Pravděpodobně největší z nich má celkem 8.6 gigapixelů (96.679x89.000 bodů, 227 dpi) složenou z 1146 jednotlivých snímků (<http://haltadefinizione.deagostini.it/>). Obecně se dá říci, že se Zoomify ve světě za uplynulý čas prosadil jako jeden z efektivních nástrojů pro zpřístupnění rozsáhlých bitmap. Jeho omezením však je závislost na originálním flash prohlížeči, která však není fatální díky otevřené struktuře dat které Zoomify využívá.

Již značně pokročil vývoj prohlížečů využívajících technologii AJAX, existují nejen prohlížeče pro pyramidové struktury (byť zatím ne přímo pro strukturu Zoomify), ale dokonce i prohlížeče podporující standard WMS – msCross². Nevýhodou systému msCross je zatím to, že si nestahuje dopředu ze serveru dlaždice ležící v okolí právě zobrazených, a proto není práce s ním tak hladká jako u prohlížečů dlaždicových obrázků.

Zásadním vývojem nyní prochází i sama infrastruktura pro dlouhodobé či trvalé uchování digitálních dokumentů a jejich online zpřístupnění. Národní knihovna ČR mohla díky grantu Ministerstva informatiky zakoupit hardware pro datové úložiště, které by mělo být v budoucnu základem Národní digitální knihovny. Neodmyslitelnou

² http://datacrossing.crs4.it/en_Documentation_mscross.html

součástí takového systému je však i softwarový systém pro správu a zpřístupnění digitálních dokumentů. Protože výběr tohoto systému na dlouhou dobu ovlivní i podobu digitálního zpřístupnění dat v ostatních velkých knihovnách, která budou s NK na jejím budování a využívání spolupracovat, podílíme se již teď na práci pracovní skupiny pro koordinaci tvorby a využívání českých digitálních repozitářů při NK. V této souvislosti je pozitivní zpráva to, že v rámci Manuscriptoria se pracuje na přechodu k používání standardu METS, což do budoucna zvýší možnosti interoperability a usnadní vývoj aplikací třetích stran pro dodávání dat pro Manuscriptorium.

B Analytická část (vlastní řešení, přínos řešitele, posun znalostí)

Zpracování

V letošním roce došlo k několika zásadním krokům, směřujícím k rozšíření povědomí o historických fondech Moravské zemské knihovny. Nejprve bylo do databáze Manuscriptorium naimportováno přibližně 31.000 záznamů o historických fondech MZK a později došlo i k poskytnutí téměř všech záznamů (cca 47.000) historických fondů MZK do Souborného katalogu ČR. Rozdíl v uvedených počtech spočívá jednak v časovém rozdílu (cca 8 měsíců) mezi jednotlivými exporty a pak také v zaměření Manuscriptoria na historické fondy s hranicí v roce 1800, což má dopad na snížení počtu poskytnutých záznamů. Pozitivním efektem těchto exportů je vždy odhalení různých zejména formálních chyb v některých záznamech. Tyto chyby pak jsou průběžně odstraňovány.

Grafika

Hned v lednu bylo dokončeno zpracování Schramovy sbírky grafik. Jednotlivé záznamy přinášejí badatelům základní údaje a umožňují přesnější identifikaci díla, je zde zaznamenáno jméno autora, portrétovaných osob, dalších osob podílejících se na vytvoření díla, lokalizace území, dnešní název, velikost grafického listu, použitá technika apod. Základní informace o této sbírce se nacházejí v Příloze 2, podrobnější text pak vyjde ve sborníku z letošní konference Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska.

Mapy

Vedle katalogizace grafických sbírek pokračovala i časově náročnější katalogizace map z Mollovy sbírky, kterých bylo letos zpracováno 2104. Vzhledem k tomu, že intenzita zpracování mapové sbírky vyvrcholila z prostorových důvodů až na podzim po dokončení zpracování tisků velkých formátů (včetně atlasů), lze předpokládat, že bude zpracování celé Mollovy sbírky nebo její převážné části dokončeno v příštím roce.

Zatím byly zpracovány tyto části Mollovy sbírky:

AA.T.VIII³ – Wien – obsahuje převážně díla Salomona Kleinera zabývající se vídeňskými sídly Evžena Savojského.

AA.T.IX – Austria Superior (Horní Rakousko, několik málo lokalit leží i na území dnešních spolkových zemí Dolního Rakouska a Štýrska) – Geyerovy kresby

³ Zpracování právě probíhá

AA.T.X – Austria Superior (Horní Rakousko) – Většina grafických listů jsou veduty z Merianovy Topographia Austriae a Topographia Austriae od Matthiase Georga Vischera

AA.T.XI – Tyrolis (Tyrolsko - dnes území rakouských spolkových zemí Tyrolska a Vorarlberska; Jižní Tyrolsko je součástí Itálie. Soubor obsahuje i lokality z tzv. Předních Rakous, dnes v jižním Německu) – Geyerovy kresby

AA.T.XII – Tyrolis (Tyrolsko) – především mapy a plány

AA.T.XIII – Carinthia (Korutany - téměř totožné s dnešní spolkovou zemí, některé lokality leží v dnešním Slovinsku) – obsahuje Geyerovy kresby, řadu vedut z topografií od Valvasora a Meriana

AA.T.XIV – Carinthia (Korutany) – Geyerovy kresby

AA.T.XV – Carniolia (Kraňsko - dnešní Slovinsko) – Geyerovy kresby

AA.T.XVI – Carniolia (Kraňsko) – veduty z Valvasorovy topografie, mapy německých autorů (Homann, Seutter, ...). Soubor vedut obsahuje i lokality z hrabství Gorice a Gradiška, dnes částečně v Itálii, Istrii, částečně v Chorvatsku)

AA.T.XVII – Styria (Štýrsko – rakouská spolková země, jižní část je dnes součástí Slovinska – cca 1/3 území) – Geyerovy kresby

AA.T.XVIII⁴ – Styria (Štýrsko) – veduty z Vischerovy topografie

AA.T.XIX – Styria (Štýrsko) – Geyerovy kresby

AA.T.XX - Bohemia (Čechy)

AA.T.XXI - Bohemia (Čechy)

AA.T.XXII – Moravia (Morava)

AA.T.XXIII – Silesia (Slezsko – dnešní území Polska a ČR)

Jak již bylo zmíněno v loňské zprávě, části XX – XXIII byly v minulosti digitalizovány a jsou nyní zpřístupněny online na adrese <http://almor.mzk.cz/moll>. Při tomto zpřístupnění bylo použito v Manuscriptoriu existujících záznamů. Tyto záznamy budou nahrazeny individuálními záznamy pro jednotlivé mapy, vytvořenými díky výzkumnému záměru a celá prezentace bude v příštím roce také přestěhována na nový server.

Hudebniny

Na úseku zpracování hudebnin bylo vytvořeno 779 záznamů starých hudebních tisků a také byla zpracována celá unikátní sbírka hudebních mikrofilmů, čítající 933 záznamů. Sbírkou pochází z pozůstalosti nadšeného pražského hudebníka a sběratele staré české hudby Dr. Antonína Němce (1894-1958), původní profesí chemika a technika, činného také jako vydavatele a badatele v oboru staré české hudby.

⁴ Zpracování právě probíhá

Tato sbírka obsahuje skladby převážně českých autorů z konce 17. až první poloviny 19. století a to jak snímky originálů (autografů), tak především hudebních starých tisků a dobových opisů (rukopisů), pořízených především z různých zámeckých a klášterních archivů a knihoven, ale i jiných institucí (včetně zahraničních). Sbírkou postihuje převážně komorní hru období pozdního hudebního klasicismu (tedy období konce 18. století). Není tedy ryze provenienční, ale spíše pertinenční, ve smyslu autorském. Kromě známých českých autorů především z okruhu tzv. hudební emigrace a jejich tiskem vydaných děl (v Paříži, Vídni, Lipsku, Mannheimu, Haagu, Londýně atd.), přináší i skladby širší veřejnosti méně známých komponistů v rukopisné podobě. Sbírkou tak představuje tak v naší zemi ojedinělý, vzácně ucelený soubor zvláště pro badatele se zájmem o daný (velmi široký a podrobný) okruh komponistů a hudební žánr daného období. Nevýhodou je obtížnější praktická či technická manipulace s jednotlivými dokumenty. Jedná se totiž o jednotlivé svitky či rozstříhané části mikrofilmů z meziválečného období, uložené v původních tubusech.

Většina dosud zpracovaného tištěného notového materiálu pochází z brněnské Winikerovy půjčovny hudebnin, jejíž fond MZK získala po druhé světové válce. Zastoupena je zde největší měrou užitková hudba 1. pol. 19. století. Winikerův fond byl budován především se zřetelem k stoupající potřebě salonní hudby v brněnském měštanském prostředí. Nejvíce jsou zde zastoupeny úpravy populárních tanců pro klavír (Strauss, Lanner), klavírní výtahy soudobých oper (Mercadante, Meyerbeer), komorní hudba jak instrumentální (smyčcové kvartety, tria), tak vokální (písňe s doprovodem kytary, klavíru, sbory).

Cennou část hudebnin z Winikerovy půjčovny tvoří kompletně dochované staré tisky významných světových i českých autorů konce 18. a počátku 19. století (Mozart, Vaňhal, Kramář, Rejcha). Z hlediska české hudby je zajímavý poměrně častý výskyt děl dnes již zapomenutých českých skladatelů 1. pol. 19. století (Pixis, Kalivoda, B. D. Weber, Pichl a další).

Sbírkou hudebnin z Winikerovy půjčovny poskytuje solidní pohled na hudbu provozovanou v brněnských měštanských kruzích 19. století. Kvalitní dokumentační zpracování zde obsaženého notového materiálu poskytne potřebnou, on-line dostupnou databázi pramenů, pro jejich další vědecké zpracování a interpretaci.

Dále byly Vladimírem Maňasem rekatalogizovány všechny staré hudební tisky, primárně ty notované, přičemž základním vodítkem pro vyhledávání jednotlivých položek byl Soupis hudebních tisků UK v Brně (Dokoupil-Telec); vzhledem k restituci některých církevních fondů však byla takto rekatalogizována jen část tam uvedených tisků. V některých případech byl elektronický záznam pořízen vůbec poprvé, oproti

běžným záznamům byl vždy doplněn i typ použité notace a případný odkaz na literaturu. Takto byly popsány ještě další tisky (cca 5), nezahrnuté do zmíněného soupisu.

Soubor starých notovaných tisků a rukopisů ve fondech MZK (uložený mimo hudební oddělení) je poměrně heterogenní, což činí obtížnou případnou incipitovou katalogizaci, nabízí se však otázka po jejím smyslu. Incipity hudebních liturgických knih doposud neeviduje ani Souborný hudební katalog. Detailnější evidence včetně incipitů má smysl v rámci jednotlivých druhů pramenů (především v případě rukopisných kancionálů), podle našeho názoru však pouze za podmínky koordinovaného zpracování podobných souborů v jiných institucích – z moravských fondů jde především o Oddělení dějin hudby MZM, MZA Brno, VK Olomouc a Arcibiskupskou zámeckou knihovnu v Kroměříži. Podobně nejsou podchyceny ani incipity textové, které jsou v mnoha případech primární (časté přejímání repertoáru z tištěných kancionálů odhalí textové incipity jednodušeji než incipity hudební). Nicméně, první podrobnější přehled o moravských rukopisných kancionálech 16.-19. století bude obsažen v chystané disertační práci⁵.

V rámci starých tisků jednoznačně převažují potridentské liturgické knihy římskokatolické církve, v nichž je užito chorálních typů (kvadratické notace) podle tzv. Editio Medicea. V tištěných kancionálech se objevuje jak chorální kvadratická, tak rombická notace, černá i bílá menzurální notace, případně starší formy notace soudobé (zejména v případě kancionálů 18. století). Zapeklitým a v rámci české muzikologie dosud neřešeným tématem je typologie raněnovověké chorální notace, která se ve fondech MZK objevuje relativně hojně i v rukopisné podobě od (zřejmě) 16. stol. do 19. stol.

Rukopisy

Popis hudebních rukopisů (uložených mimo fond hudebního oddělení MZK) byl detailnější, obvykle však byly dané položky již předtím zpracovány Mgr. Baručákovou, takže záznamy byly opět obohaceny vesměs o údaje muzikologického a liturgického charakteru. Práce byla samozřejmě časově náročnější než v případě tisků, celkem bylo popsáno 51 rukopisů, z nich některé předtím záznam ještě neměly. Mezi rukopisy převažují kancionály zejména z 2. poloviny 18. a z 19. století, vzácnou výjimku představují rukopisy z konce 17. století a jeden zatím nedatovaný a blíže neurčený chorální graduál. Ve spolupráci s Ústavem hudební vědy FF MU budou některé rukopisy detailně popsány v rámci bakalářských a diplomových prací. Zatím jsou takto zpracovávány signatury RKP-0823.103 a RKP-0823.104.

⁵ V. Maňas, Literátská bratrstva na Moravě a jejich podíl na hudební kultuře regionu, Ústav hudební vědy

Jak již bylo naznačeno, zpracování rukopisů pokračovalo po konzultacích v NK začátkem roku tak, aby získané zkušenosti nebyly nepoužíváním zase ztraceny. Mimo samotné zpracování rukopisů ve formátu MASTER zkoušeli jsme použít nástroje MTool pro připravení námi digitalizovaného rukopisu pro import do Manuscriptoria. Praktické testování ukázalo, že nástroj MTool je dobře použitelný, narazili jsme jen na drobné problémy s vložením informace o chybějících a přebývajících stranách, která se musí kódovat jednak přímo v rámci popisu daného exempláře a později znovu při vytváření vazeb na obrazové soubory, což může způsobovat problémy v rutinním provozu.

Staré tisky

Pokračovalo také zpracování starých tisků kmenového fondu MZK, kde bylo dokončeno zpracování všech větších formátů, ke zpracování tak zbývá už jen část formátu ST1 (výška hřbetu 15-20 cm). To mimo jiné znamená, že jsou již s velkou pravděpodobností zpracovány například všechny atlasy, svazky obsahující rozměrnější grafické listy a další podobné dokumenty. Mimo kmenový fond pak bylo téměř dokončeno zpracování dalších dvou sbírek – uzavřených historických celků: knihovny hrabat Khuen-Belasi (lokace BKB) a tozra zámecké knihovny Kübecků von Kübau (lokace Mk⁶).

Technologie

Protože při zpracování map jsou do bibliografického záznamu ukládány i geografické souřadnice, bylo nutné vyvinout pomůcku (viz. příloha 8), která by zabránila výskytu chyb v záznamu, kde se geografický údaj podle pravidel vkládá na dvou místech: jednou v poli 034 jako kódovaný údaj a podruhé v poli 255 jako údaj čitelný člověkem. Ačkoli je pro budoucí využití zásadní především pole první, díky vytvořenému nástroji není pro katalogizátora problém zkopírovat do záznamu i syntakticky velmi složitý tvar v poli 255. Další funkcí této pomůcky je pak přepočít geografických souřadnic v závislosti na použitém nultém poledníku. Katalogizátor tak může do formuláře zadat souřadnice vyčtené z mapy a systém mu sám správně přepočítá zeměpisnou délku. Katalogizační praxe při zpracování historických map však ukázala, že je právě určení použitého nultého poledníku je velmi problematické vzhledem k počtu a blízkosti potenciálních kandidátů. Proto se v praxi obvykle geografické souřadnice určují podle na mapě zobrazených míst, jejichž souřadnice se pak zjišťují buď na moderních mapách (mapy.seznam.cz a další) nebo v systému

⁶ Lokace bude změněna – doplněna o jedno písmeno, protože její zkratka Mk koliduje se známější sbírkou středověkých rukopisů mikulovské dietrichsteinské knihovny, jejíž lokace MK je velmi známá. V systému Aleph, který při řazení nezozlišuje velikost písmen nyní dochází k prolnutí obou řad, čemuž je nutné zabránit.

GeoNames (geonames.org) a program pak generuje jen syntakticky správný zápis obou polí.

Za zmínku stojí i aktualizace dat v databázi GeoNames. Z veřejně dostupných zdrojů jsme získali databázi 6249 obcí z ČR, kterou jsme poskytli správci tohoto systému. Ten byl schopen spárovat a aktualizovat automaticky 5923 záznamů, spárování zbývajících 326 záznamů bude vyžadovat určitou ruční práci. Přestože i tato databáze obsahuje určité chyby, došlo ke značnému zpřesnění původní databáze a jejímu doplnění, protože původní souřadnice míst byly v databázi uloženy s přesností na celé úhlové minuty. GeoNames by mohly být dále využity pro obohacení databáze národních geografických autorit NK a naopak, protože součástí databáze GeoNames jsou i variantní názvy obcí (například německé) a další údaje.

Při práci s geografickými souřadnicemi je třeba mít na paměti, že data uložená v bibliografickém záznamu určují pouze tzv. „bounding box“, tedy obdélník opisující území zobrazené na mapě. To znamená, že při vyhledávání není zaručeno například to, že část území nacházející se v rohu daného obdélníka nemusí být na příslušné mapě zobrazena. V extrémních případech je proto možná výhodnější volit pro bibliografický záznam konzervativnější rozměry tohoto obdélníka.

Údaj o geografické souřadnici v bibliografickém záznamu, vhodný pro vyhledávání, je však nutné zcela striktně odlišit od údaje pro georeferenci, který se musí vázat vždy ke konkrétnímu digitálnímu souboru. Jen tak je možné zajistit přesnou georeferenci pro mapy které mají například velmi široký okraj, rozsáhlé legendy, veduty na okrajích apod. Příkladem mohou být i digitalizované mapy z Mollovy sbírky, kde byly v některých případech mapy digitalizovány dvakrát: jednou v detailu a jednou včetně papíru, několikanásobně většího než samotná mapa, která na něm byla nalepena. Údaje pro georeferenci navíc musí obsahovat například i údaj o potočení mapy, který není v bibliografickém záznamu možné vůbec uložit, dále pak může jít o přesné geografické souřadnice určitých pixelů dané bitmapy, na základě nichž je pak možné dopočítat přesnou polohu bitové mapy na mapovém podkladu. Tyto údaje tak musí být uloženy buď samostatně v metadatovém souboru, nebo přímo ve struktuře grafického souboru (GeoTIFF).

Pro samotnou georeferenci je potřeba použít vhodných nástrojů. Přitom je třeba mít na paměti, že práce s rozměrnými bitmapami je na běžném počítači a s využitím běžného softwaru velmi zdlouhavá až nemožná. Speciální nástroje typu NIP2, které práci s velkými bitmapami podporují, zase nepodporují georeferencování (byť by bylo možné takový modul doprogramovat). Jedním z možných řešení je zde využití souborů rozdělených na dlaždice ve struktuře Zoomify. Díky znalosti matematických vzorců,

popisujících strukturu Zoomify je možné získat bitmapu v rozlišení vhodném pro georeferenci v Google Earth. Na základě takto získaných parametrů je pak vygenerován kml soubor, definující zobrazování a mizení jednotlivých dlaždic Zoomify struktury na zemském povrchu v programu Google Earth v závislosti na měřítku zobrazení. Podrobnosti o tomto a dalších postupech je možné shlédnout ve vystoupení Petra Přídala na letošní konferenci Archivy, knihovny a muzea v digitálním světě (<http://video.google.com/videoplay?docid=-3806646569438105931>).

C Návrhová část (výsledky řešení, závěr, návrhy opatření)

V roce 2005 vyšlo s podporou tohoto výzkumného záměru dvousvazkové dílo PhDr. Jaroslava Vobra "České tisky Moravské zemské knihovny v Brně a jihomoravských klášterních knihoven z let 1501-1800". Elektronická verze tohoto díla byla v letošním roce převedena do formátu PDF. Technicky tak nic nebrání jeho zveřejnění online, nedořešena zůstává otázka zájmu o tištěnou verzi v případě volné dostupnosti verze elektronické. Jednou z možných variant je i uvolnění elektronické verze knihy pod některou z licencí Creative Commons po rozebrání tištěné verze.

Technologie

V roce 2005 zprovozněný systém pro verifikaci zápisu hudebního incipitu do bibliografického záznamu je nyní přepracováván do nové podoby. Jádrem systému bude na rozdíl od minulosti využívat profesionálního, ale volně dostupného sázecího systému LilyPond. Celý systém by měl být dokončen v lednu 2007. To by mělo umožnit jeho důkladné otestování v průběhu zpracování hudebních tisků tak, aby při zahájení zpracování hudebních rukopisů byl už systém zcela bez chyb.

Zprovozněním nového serveru byla otevřena cesta k postupnému přesunu a koncentraci většiny nástrojů na jednom místě. S tím souvisí nutnost zásahu do úložné infrastruktury MZK a přímého napojení na stávající diskové pole MZK. Na nový server byla již přenesena instalace systému TimeMap, další systémy jej budou následovat podle technických možností a potřeby. Vzhledem k tomu, že vývoj systému TimeMap zůstává stále uzavřený a je ve skluzu oproti dříve anoncovaným plánům, budeme paralelně hledat jeho náhradu. Možný směr řešení naznačil Petr Přidal ve svém vystoupení na konferenci Archivy, knihovny a muzea v digitálním světě 2006 (komponenty využívající technologie AJAX, nástroje firmy Google atd.). Vývoj v této oblasti bude průběžně zveřejňován i na www.staremapy.cz.

V příštím roce bychom rádi zprovoznili zejména řešení, zpřístupňující rozměrné bitmapy uložené ve formátu pyramidového TIFFu nebo i v běžném jpg prostřednictvím systému iipimage, navázaného na webový server apache tak, aby na serveru mohl být uložen jen jediný soubor, ale webový server by navenek předkládal jen jpg dlaždice ve struktuře Zoomify. Dále bychom chtěli upravit existující prohlížeč rozměrných dlaždicových bitmap tak, aby uměl pracovat s dlaždicemi ve struktuře Zoomify. To by výrazně usnadnilo správu souborů na straně serveru a umožnilo zpřístupnit snadno veřejnosti i rozměrné obrazové soubory.

Dalším logickým krokem pak bude pokus o vytvoření WMS služby (Web Map Service) nad georeferencovanou bitmapou. Zde by ovšem nejzajímavějším zdrojovým

souborem byl georeferencovaný pyramidový GeoTIFF, pro něj by však bylo nutné dopsat podporu do programu NIP2. Výhodou takového formátu by bylo mimo jiné to, že by metadata potřebná pro georeferenci nesla uvnitř své struktury.

V roce 2007 bychom také rádi zorganizovali nejméně jeden workshop zaměřený na problematiku digitalizace velkých formátů a vytváření a zpřístupnění rozměrných bitmap.

Zatím otevřené zůstávají i otázky koncepční, týkající se přispívání do Manuscriptoria. Není totiž jasně definována doporučená velikost obrazů nižší kvality ani otázka zodpovědnosti za jejich tvorbu (tj. zda tyto obrázky má generovat na základě dodaných obrazů nejvyšší kvality provozovatel Manuscriptoria, nebo mají být dodány poskytovatelem). Vzhledem k zamýšlenému přechodu Manuscriptoria k formátu METS bude ale nutné mimo vyřešení naznačených koncepčních otázek vyřešit i otázky technické.

Katalogizace

Pracovně i finančně nejnáročnějším výsledkem řešení bylo však i v roce 2006 již zmíněné zpracování další části historických fondů, které probíhalo plynule po celý rok. V rámci řešení výzkumného záměru bylo od 14.12.2005 do 13.12.2006 zpracováno 15501 nových záznamů, což je o 2127 více než v předchozím roce. Předpokládáme, že podobného výsledku bude dosaženo i v roce 2007.

V oblasti starých tisků jako jádra historických fondů knihovny je před dokončením prepisu záznamů zámecké knihovny Kübecků von Kübau a knihovny hrabat Khuen-Belasi. Z kmenového fondu MZK byla dokončena rekatalogizace formátů ST2, ST3, ST4 a ST5, práce se nyní soustředí na zbývající formát ST1 a sbírku Komenského děl (lokace Ks). V roce 2007 by tak mělo být zpracování kmenového fondu starých tisků MZK dokončeno a ke zpracování budou zbývat jen knihovna 1. německého gymnázia v Brně, zámecká knihovna hrabat Chorinských, knihovna kláštera kapucínů ve Znojmě a knihovna piaristů v Mikulově.

V oblasti zpracování hudebnin, kde plánujeme v příštím roce posílení pracovní kapacity, bude pokračovat zpracování nejběžnějšího formátu, lokace STMUS4. Nadále budou přitom při zpracování vyčleňovány rukopisy, které budou zkatalogizovány až po ukončení zpracování fondu starých hudebních tisků. Nedávno byla navíc v tomto fondu identifikována pozůstalost skladatele Alfreda Mahowskeho, který zemřel v roce 1932 ve věku 29 let, a o které se v povědomí odborné veřejnosti soudilo, že je ztracena. To však nic nemění na faktu, že jde o díla novodobá a bude nutné vyřešit

jejich postavení ve vztahu ke sbírce starých hudebních tisků. Lze předpokládat, že fond starých hudebních tisků bude skrývat i další překvapení.

Nevyhovující je stávající uživatelské zpřístupnění Němcovy sbírky mikrofilmů. Tato unikátní sbírka by měla být v budoucnosti restaurována a pořízena její kopie (digitální i analogová), jinak dojde k jejímu postupnému zničení. To už ale přesahuje pole působnosti tohoto výzkumného záměru a proto je tento záměr součástí projektu, o jehož financování z norských fondů MZK zažádala.

Nadále bude pokračovat i popis rukopisů ve formátu MASTER, které budou postupně importovány do Manuscriptoria, byť předpokládáme, že bude opět vytvořeno jen několik desítek záznamů. Větší intenzity nabude zpracování rukopisů až po dokončení zpracování map, prvotisků a hudebnin. V průběhu příštího roku bychom však již měli díky pokračujícímu zpracování starých tisků mít přesnější přehled o rozsahu rukopisného fondu, který je součástí jednotlivých historických knihoven.

Předkládané výsledky:

Výsledky dosažené a uplatněné

- Žabička, Petr: Hudební incipit v bibliografickém záznamu. Automatizace knihovnických procesů - 10. Liberec, květen 2005, s. 27-32. (*Identifikační kód RIV/00094943:_____/05:#0000004*)
- Přidal, Petr: TimeMap - georeferencované historické dokumenty a mapy. In: Archivy, knihovny a muzea v digitálním světě 2005. Praha, prosinec 2005, s. 79-88. (*Identifikační kód RIV/00094943:_____/06:#0000003*)

Výsledky dosažené a dosud neuplatněné (výsledky budou uplatněny v roce 2007)

- Machová, Jitka, Žabička, Petr: Historical Collections of the Moravian Library. In: 22. výroční světový kongres Československé společnosti pro vědy a umění: Morava viděna z vnějšku. Univerzita Palackého Olomouc, 26. června – 4. července 2004. (v tisku - sborník přes sliby organizátorů doposud nevyšel a je málo pravděpodobné že ještě vyjde - bude proto uplatněno jako prezentace – typ výsledku A)
- Machová, Jitka, Žabička, Petr: Historické fondy Moravské zemské knihovny v Brně „a lidé kolem nich“. In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: Lidé okolo knih (autor – tvůrce – recipient). 13. ročník odborné konference. Olomouc 2005, s. 9-18.
- Machová, Jitka, Žabička, Petr: Historické fondy a nové možnosti zpřístupnění informací (Historical collections and new possibilities of making information accessible). In: Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2004. ISBN: 80-7037-138-2. Národní technické muzeum, Praha 2005, s. 78-83 (84-85).

- Vobr, Jaroslav: České tisky Moravské zemské knihovny v Brně a jihomoravských klášterních knihoven z let 1501-1800 = Tschechische Drucke der Mährischen Landesbibliothek in Brünn und der südmährischen Klosterbibliotheken aus den Jahren 1501-1800. Moravská zemská knihovna Brno 2005. 2 svazky. ISBN: 80-7051-162-1 (soubor : váz.) ISBN 80-7051-159-1 (1. díl : váz.) ISBN 80-7051-161-3 (2. díl : váz.).
- Uniformy c.k. rakouské armády k roku 1822 = Darstellung der k.k. oesterreichischen Armee mit allen Chargen. Red. Jaromír Kubíček. Moravská zemská knihovna Brno 2005. ISBN: 80-7051-163-X (váz.).
- Baručáková, Lenka: Vnější forma a význam rukopisů 17. až 19. století Moravské zemské knihovny v Brně. In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. Architektura knihy (forma, obsah a jejich tvar). 14. ročník odborné konference (22. - 23. listopadu 2005). Olomouc 2006, s. 155-159
- Heilandová, Lucie: Schramova sbírka v MZK a její zpracování. In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. 15. ročník odborné konference (22.- 23. listopadu 2006, v tisku, bude uplatněno po vydání sborníku)
- Baručáková, Lenka: Brněnský knihtisk v 18. století - rodina Svobodových. In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. 15. ročník odborné konference (22.- 23. listopadu 2006, v tisku, bude uplatněno po vydání sborníku)
- Uspořádání prvního setkání pracovní skupiny pro zpracování historických fondů v rámci sekce pro historické fondy Sdružení knihoven ČR. Brno, 20.6.2006. (Bude uplatněno jako typ výsledku O)
- Přidal, Petr: Staré mapy a software zdarma. In: Archivy, knihovny a muzea v digitálním světě 2006. Praha, 5. prosince 2006. (Nebude vydán sborník, bude uplatněno jako typ výsledku A)

Výsledky zatím nedosažené

- Vytvoření úplné databáze historických fondů Moravské zemské knihovny v Brně. Práce pokračují průběžně a budou dokončeny v posledním roce řešení výzkumného záměru.
- Problematika výzkumu v oblasti digitalizace a digitálních knihoven. Parciální výsledky jsou publikovány průběžně, výzkum bude uzavřen v posledním roce řešení výzkumného záměru.

D Použití institucionální podpory

Moravská zemská knihovna obdržela v roce 2006 v rámci institucionální podpory výzkumného záměru prostředky v celkové výši 1.530.000 Kč. Z této částky bylo 1.170.000 Kč určeno na osobní náklady a 200.000 Kč na náklady kapitálové. Zbývající částka byla rozdělena na 70.000 Kč na analytický účet 501 (spotřeba materiálu), 56.000 Kč na účet 512 (cestovné), 18.000 Kč na účet 518 (ostatní služby) a 16.000 Kč na účet 549 (jiné ostatní náklady). Protože podrobné vyúčtování podpory poskytnuté v kalendářním roce a doklady o nákladech mají být podle Rozhodnutí Ministerstva kultury předloženy poskytovateli až po skončení kalendářního roku (do 15. 1. 2007) a čerpání prostředků není zcela dokončeno, bude v této kapitole použití prostředků jen shrnuto. Stejně tak přesný rozpis spoluúčasti MZK na výzkumném záměru může být vyhotoven až po účetní uzávěrce v lednu 2006.

V souladu s předloženým projektem byla největší částka vynaložena na osobní náklady nebo výdaje na výzkumné zaměstnance, techniky a další pomocný personál. Z dotace bylo 854.000 Kč určeno na mzdy, 299.000 Kč na zákonné pojištění a 17.000 Kč na zákonné sociální náklady. Mzdové prostředky z dotace byly a jsou vypláceny katalogizátorům, podílejícím se na projektu. Mzdové náklady vynaložené formou spoluúčasti jsou zejména poměrné části mezd klíčových členů řešitelského týmu a dalších členů týmu podílejících se na projektu (podpůrné činnosti – katalogizace, digitalizace, revize, technická podpora a správa systémů). Všechny ukazatele nasvědčují tomu, že bude tak jako v minulých letech dodržena plánovaná celková výše spoluúčasti – 3.450.000 Kč.

Prostředky na cestovní náhrady byly v souladu se záměrem vynaloženy především na účast členů řešitelského týmu na domácích i zahraničních konferencích, seminářích a jednáních, účasti na jednání pracovních skupin při NK ČR apod. V letošním roce bylo realizováno pět zahraničních cest Petra Žabičky. První z nich byla návštěva Německa a Holandska s cílem seznámit se s digitálním repozitářem DIAS. Druhou byla cesta na konferenci IGeLU 2006 : the International Group of Ex Libris Users do Stockholmu ve Švédsku. Další byla jednodenní cesta do Rakouské národní knihovny na představení tamní implementace systému digitální knihovny DigiTool. Následovala cesta na konferenci European Conference on Research and Advanced Technology for Digital Libraries (ECDL 2006), konané letos v Alicante ve Španělsku, poslední cestou byla pak cesta do Poznaň (Polsko) s cílem seznámení se se systémem sdílené katalogizace NUKAT a navázání kontaktů v oblasti zpracování historických fondů.

Další částky byly pak čerpány na domácí služební cesty členů týmu na odborné konference, setkání pracovních skupin a další jednání související s řešeným záměrem. Na krytí cestovních náhrad bylo využito celé částky 56.000 Kč z účtu 512, 18.000 Kč z účtu 518 pak bylo využito na úhradu konferenčních poplatků (zejména ECDL 2006 a IGeLU 2006). Z účtu 549 pak byly hrazeny 2.000 Kč spojené s bankovním převodem těchto dvou poplatků do zahraničí. Formou spoluúčasti budou pak hrazeny výdaje tuto částku na jednotlivých analytických účtech překračující.

Zbývající část prostředků z analytického účtu 549 byla využita na úhradu části poplatků za členství v mezinárodních organizacích (IGeLU, LIBER, IAML) včetně s tím spojených poplatků za bankovní převody. Část prostředků, přesahující 13.000 Kč bude vykázána jako spoluúčast MZK.

Poslední část neinvestičních nákladů tvořilo 70.000 Kč na další provozní náklady, vzniklé v přímé souvislosti s řešením výzkumného záměru. Tyto prostředky byly vynaloženy především na zajištění funkčnosti a odpovídajícího vybavení počítačů členů týmu. V souvislosti s přechodem na novou verzi knihovního systému Aleph bylo totiž nutné přejít plně na používání Windows XP a větší grafické rozlišení monitoru, což si vynutilo upgrade některých počítačů nebo zakoupení počítačů zcela nových. Tento proces bude pokračovat i v dalších letech, neboť v letošním roce se podařilo vyřešit jen ty nejkřiklavější problémy. Jako v předchozích letech, bude i v letošním roce spoluúčast MZK doložena především fakturami za upgrade nebo opravy počítačů členů řešitelského týmu, fakturami za nákup licencí softwaru, poplatky (nebo jejich poměrnou částí) za údržbu serveru, softwaru apod.

Další náklady ve formě spoluúčasti budou vykázány v oblasti odpisů investičních zařízení používaných v rámci výzkumného záměru (nebo jejich poměrné části), dále pak v oblasti režijních výdajů, kde půjde jako každý rok zejména o poměrnou část poplatků za připojení MZK k Internetu a dále pak poměrná část mzdy administrativních pracovníků.

Z prostředků kapitálových měl být zakoupen výkonný server. Vzhledem k vývoji cen, výkonu procesorů a také úrovně cenových hladin pro jednotlivé výkonnostní kategorie serverů (dvouprocesorový vs. čtyřprocesorový server, kde dvouprocesorový je relativně levný ale čtyřprocesorový už za danou částku cenově nedostupný apod.) a také z hlediska skutečných potřeb projektu, ukázalo se jako vhodnější pořídit server HP ProLiant DL 380 v cenové hladině 160.000 Kč a navíc v cenové hladině 40.000 Kč výkonný počítač, který by umožňoval efektivní práci s rozměrnou bitmapovou grafikou. Skutečné výdaje za tato zařízení byly 160.571 Kč za server a 43.223 Kč za

počítač. Částka 3.794 Kč, o kterou tyto nákupy přesáhly částku 200.000 Kč z dotace budou vykázány jako spoluúčast MZK.

Celková částka spoluúčasti, uvedená v Rozhodnutí Ministerstva kultury o poskytnutí institucionální podpory na výzkumný záměr **bude tak jako v předešlých letech dodržena.**

E Stručné resumé

Od 14.12.2005 do 13.12.2006 bylo zpracováno 15501 nových záznamů, přitom byl dokončen popis několika logických celků (sbírka grafik, staré tisky velkých formátů). Celkem je tedy součástí databází historických fondů 50338 záznamů, z toho 2.720 záznamů hudebních starých tisků se nachází v hlavní databázi MZK01, zbytek v databázi historických fondů MZK03. Práce probíhaly podle plánu s jen drobnými modifikacemi týkajícími se úprav priorit zpracování jednotlivých typů dokumentů, při zachování současné produktivity práce je reálné úspěšné dokončení záměru v plánovaném termínu.

V oblasti digitalizace a digitálních knihoven pokračoval především výzkum v oblasti digitalizace a zpřístupnění velkých grafických dokumentů. Byl zprovozněn server www.staremapy.cz, který by měl být portálem přinášejícím nejen informace o výsledcích tohoto výzkumného záměru, ale i další informace z této oblasti se zaměřením na mapy našeho území.

Výzkumný záměr a některé poznatky získané při jeho řešení byly prezentovány na odborných konferencích. Díky výzkumnému záměru "Historické fondy Moravské zemské knihovny v Brně" se stalo Oddělení rukopisů a starých tisků v Moravské zemské knihovně významným pracovištěm zabývajícím se problematikou katalogizace historických knihovních fondů. Z iniciativy řešitelů tohoto výzkumného záměru byla vytvořena pracovní skupina pro popis historických dokumentů v rámci Sdružení knihoven ČR, jejíž první setkání se konalo v MZK. Díky kvalitnímu personálnímu obsazení se toto pracoviště stalo dobrým metodickým centrem i pro jiné knihovny zabývajícím se katalogizací starých tisků a současně produkuje kvalifikované pracovníky, kteří mohou své znalosti dále uplatnit v jiných institucích.

F Přílohy

Příloha 1

Přehled stavu zpracování jednotlivých částí historického fondu

		svazků	záznamů	stav
Kmenový fond				
Staré tisky	ST5	279	317	hotovo
	ST4	1149	1466	hotovo
	ST3	3070	3847	hotovo
	ST2	8465	10314	hotovo
	ST1	22208	16230	
	STS	937	928	hotovo
	ST-DEML	1	1	hotovo
Komenský	Ks	215	9	
Zednářská literatura	Fr	333	332	hotovo
Pedagogická knihovna	STPK	198	201	hotovo
Uzavřené historické celky				
Knihovna hrabat Khuen-Belasi	BKB	3386	3476	dokončuje se
Zámecká knihovna Kübecků von Kübau (torzo)	MK	2475	2801	dokončuje se
Zámecká knihovna Lysá nad Labem (torzo)	L	370	427	hotovo
Chirurgické grémium Jihlava	JCH	142	163	hotovo
Knihovna 1. německého gymnázia v Brně	G	2709	0	
Zámecká knihovna hrabat Chorinských	CH	9925	0	
Knihovna kláštera kapucínů ve Znojmě	ZK	2453	0	
Knihovna piaristů v Mikulově	MP	2109	7	
Knihovna koleje redemptoristů ve Svitavách	S	594	748	hotovo
Muzejní knihovna z Uherského Brodu	UB	488	581	hotovo
Grafické sbírky				
Mollova sbírka map	Moll	8520	2367	probíhá
Schramova sbírka vedut	Skř.1	1208	1441	hotovo
Schramova sbírka portrétů a grafik	Skř.2	1526	1781	hotovo
Prvotisky				
Prvotisky	PT	371		
Rukopisy				
Rukopisy	Rkp	800	181	
	MK	116		
Mikrofilmy rukopisů	Skř.17			
Staré hudebniny				
staré tisky	STMUS1	10	8	hotovo
	STMUS2	103	87	hotovo
	STMUS3	393	403	hotovo
	STMUS4	4784	1022	probíhá
	STMUS5	56	48	hotovo
rukopisy	RKPMUS	584	219	
mikrofilmy	Skř.17	933	933	hotovo
Celkem		80910	50338	

Příloha 2

Schramova sbírka

Schramova sbírka byla původně součástí brněnského Františkova muzea založeného v roce 1817. Záměrem zakladatelů Františkova muzea bylo shromáždit materiál ze všech vědeckých odvětví. Prostřednictvím muzea chtěli prohloubit znalost kulturního a uměleckého vývoje Moravy. Ve sbírkách muzea se od počátku nacházely vedle přírodovědeckých exponátů i tisky, mapy, listiny, obrazy nebo grafické listy. Františkovo muzeum bylo orientováno především přírodovědně, proto se vlastní umělecká sbírka až do 70 let 19. stol. rozrůstala velmi sporadicky, tvořena byla nahodilými dary nebo příležitostnými koupěmi. Výraznější zájem o umělecké sbírky můžeme zaznamenat až po nástupu Mořice Trappa do funkce kustoda sbírek.

Mořic Trapp (1825-1895) ve Františkově muzeu působil od roku 1859, od roku 1864 nastoupil na místo kustoda a v úřadu setrval až do své smrti v roce 1895. Byl to právě Mořic Trapp, kdo dal podnět k založení sbírky vedut a portrétů. Vytvoření sbírky souvisí se snahou shromáždit soubor děl umělců žijících v 19. století. Při rozšiřování uměleckých sbírek kladl důraz na moravskou provenienci díla nebo spojitost s moravským prostředím, patrné je i zaujetí novými zobrazovacími technikami, především litografií a fotografií. Trapp, který se při vytváření sbírky nespokojil pouze s náhodnými dary, získal pravidelné roční příspěvky na nákup uměleckých děl a díky členství v komisi pro ochranu památek se mu podařilo sbírky systematicky rozšiřovat a ucelit. Vlastní grafická sbírka byla od počátku rozdělena do dvou celků, které se skládaly z litografických portrétů a vedut moravských měst. V roce 1882 došlo k rozšíření knihovny Františkova muzea a k přesunu některých sbírek pod její správu. Do inventáře knihovny byla zařazena řada fondů, především se jednalo o grafické listy, fotografie a Mollovu mapovou sbírku. Hlavním správcem sbírky se roku 1883 stal nově jmenovaný knihovník Wilhelm Schram. Wilhelm Schram (1850-1925) byl historikem zaměřeným na kulturní dějiny a sběratelem (jeho vlastní sbírka obsahovala přes 2000 grafických listů), sbírka tedy nemohla získat renomovanějšího správce. Wilhelm Schram pokračoval ve sjednocování sbírky, staral se o její rozšiřování, sám do ní přispěl několika grafickými listy a publikoval řadu článků týkajících se grafiky nebo moravských umělců. Když došlo v roce 1899 k formálnímu a v roce 1907 k definitivnímu oddělení knihovny od Františkova muzea a knihovna postupně přešla pod zemskou správu, zůstaly v jejím fondu i grafické sbírky a mapy.

Grafická sbírka uložená v MZK je tvořena dvěma celky obsahujícími veduty a portréty. Sběrka portrétů se skládá z litografií. Díky vynálezu litografie počátkem 19.

století a její stále vzrůstající oblíbenosti se začala tato technika brzy uplatňovat i v portrétování. Technika litografie umožnila relativně levné pořizování sérií portrétů jedné osoby. Mořic Trapp a po něm i Wilhelm Schram chtěli sbírkou litografických portrétů mapovat používání této techniky na území Rakouska-Uherka. Sbíрка měla být sondou sledující vývoj litografie, se zaměřením na portréty osob pohybujících se u vídeňského dvora nebo v moravském prostředí. Dnes se ve Schramově sbírce nacházejí litografické portréty různých osobností kulturního, politického a společenského života z období 1823-1898. Nejčastěji jsou zde zastoupena díla Josefa Kriehubera (1800-1876), který byl hlavním představitelem rakouské litografie a vídeňského biedermeierovského portrétování. Josef Kriehuber vlastnil od roku 1826 ve Vídni litografickou dílnu a podílel se na popularizaci litografie, na jejím vývoji a rozšíření. Přednášel na vídeňské akademii, vyučil řadu litografů a založil několik litografických dílen. Sám vytvořil přes 3000 litografií, portrétoval jak nejvýznamnější osoby své doby – císaře, císařské důstojníky a úředníky, církevní představitele, umělce, tak i vídeňské měšťany. Díky jeho litografiím nacházejícím se ve Schramově sbírce (je jich 139) můžeme sledovat rozmach portrétování v 19. století, používání litografické techniky, změny stylu při spolupráci s různými tiskařskými dílnami, vydavateli apod. Další autoři litografií nacházejících se ve Schramově sbírce jsou například Kriehuberův žák Franz Eybl (1806-1880), vídeňský malíř Adolf Deuthage (1825-1882), pražský litograf Josef Šír, brněnský miniaturista Patricius Bittner, Karel Klíč, Horn a další.

Veřejnost byla se sbírkou litografických portrétů nacházejících se v Zemské knihovně seznámena v roce 1910 (viz Schram, Wilhelm, *Die Porträt-Lithographien der mähr. Landes-Bibliothek*. Sonderabdruck aus der Zeitschrift des mährischen Landesmuseums, 10, 1910).

Druhým celkem, který Schramova sbírka obsahuje, je sbírka vedut. Sbíрка vedut moravských měst byla založena Mořicem Trappem v roce 1884. Jejímu založení předcházela Trappova snaha zachytit vývoj brněnské veduty od 16. do 19. století a shromáždit co největší množství obrazového materiálu týkajícího se Brna (Viz Trapp, Moriz, *Verzeichnis der im Franzens-Museum ausgestellten, bis jetzt bekannten Ansichten und Pläne usw. Der königlichen Hauptstadt Brünn vom Jahre 1593 bis auf die Gegenwart*, Brünn, 1871). Postupně se sbírka brněnských pohledů rozšiřovala a již nebyla omezena pouze na grafické listy zachycující Brno, ale měla obsahovat veduty všech moravských měst a sloužit jako pomůcka pro vznikající moravskou topografii nebo jako obrazový průvodce badatelů zabývajících se Moravou. Základ sbírky tvořila řada grafických listů nacházejících se ve Františkově muzeu. Mořic Trapp i Wilhelm Schram chtěli vytvořit ucelený soubor, proto se při rozšiřování sbírky nespolehali

pouze na donátory, ale získali finanční příspěvek od muzea, za který nakupovali, pořizovali nebo financovali vlastní zakázky na vytvoření vedut moravských měst. Sbírka je dost různorodá a byla vytvořena s úmyslem vlastnit alespoň jednu reprodukci každého moravského města, proto v ní nalezneme mědirytiny, kresby, fotografie, litografie nebo fototypie. Největší množství přírůstků pochází z 80. let 19. století, v této době byly knihovně poskytnuty prostředky na nákup soudobých fotografií, pohlednic nebo litografií. Sbírce a jejímu dokončení se v této době věnuje maximální pozornost a Mořic Trapp apeluje na umělce nebo šlechtice, aby darovali několik grafických listů. Sám Mořic Trapp namaloval řadu kreseb, jeho bratr Quido daroval muzeu kolekci fotografií, Wilhelm Schram věnoval některé grafiky ze své sbírky nebo získal několik akvarelů a fotografií.

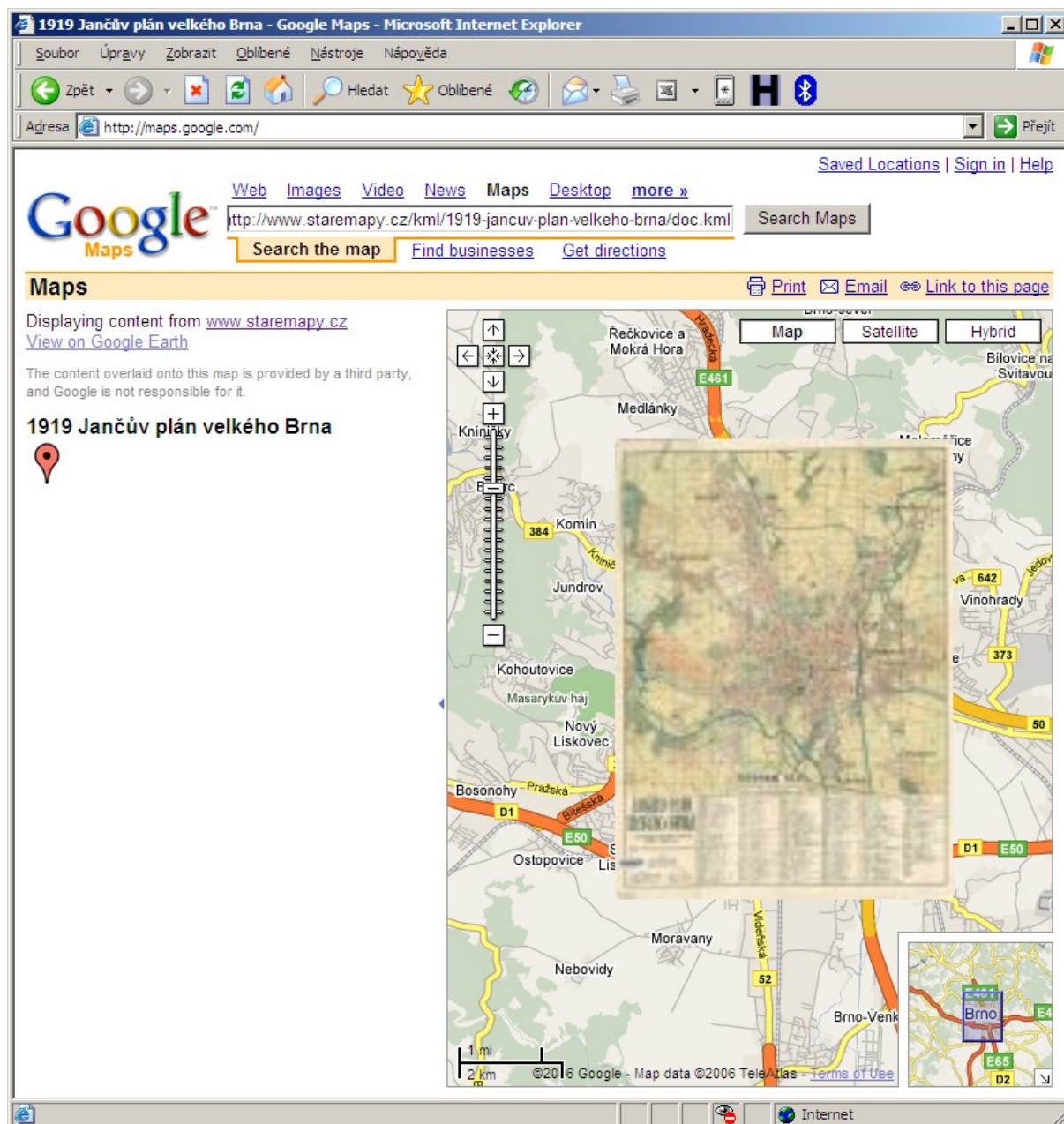
Mezi autory pohledů a vedut moravských měst patří např. Adolf Friedrich Kunike a jeho dílna – litografie (Trappova zakázka na vytvoření vedut) nebo Franz Richter – akvarely a kresby, vytvořil také řadu obrazů pro zhotovení litografií moravských měst. Fotografie zhotovil například Wilhelm Heisler (většina fotografií pochází z roku 1898), Homolka, Antonín Mayssl, Ludwig von Förster nebo Josef Kunzfeld. Wilhelm Schram sbírku po Trappově smrti dokončil, ucelil a v roce 1909 publikoval (viz. Schram, Wilhelm, *Die Ansichtensammlung der mährischen Landes-Bibliothek*. In: *Zeitschrift des mähr. Landesmuseums*, 9, 1909).

Sbírka vedut a portrétů uložená v MZK se po smrti Wilhelma Schrama rozšiřovala jen sporadicky a to především díky darům. Ve 20. letech 20. století do sbírky Bedřich Václavek dodatečně zařadil starší materiál, jednalo se o portrétní fotografie, které věnovala muzeu řada osob (politici, pracovníci muzea, učitelé, umělci, úředníci, kněží, ...). Do sbírky byly dodatečně začleněny vizitky, kabinetky, pozvánky, novoročenky, mědirytinové portréty nebo upomínkové a poutní obrázky. Od 30. let 20. století nebyla již sbírka rozšiřována, jen občas do ní některý z knihovníků zařadil několik grafických listů, které knihovna za jeho působení získala. Šlo ale pouze o výjimečné případy.

Lucie Heilandová

Příloha 3

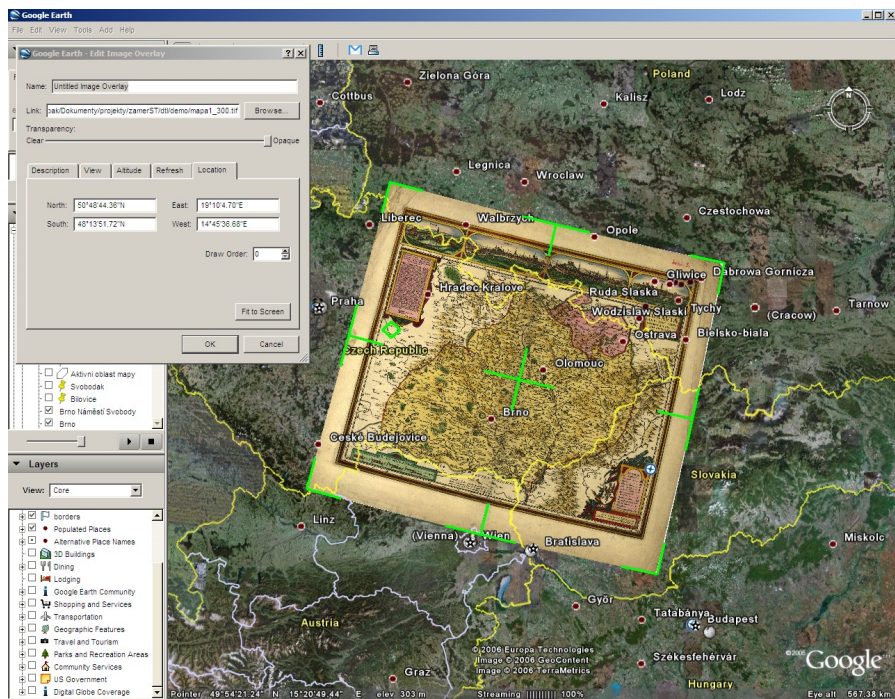
Google Maps a náhled staré mapy

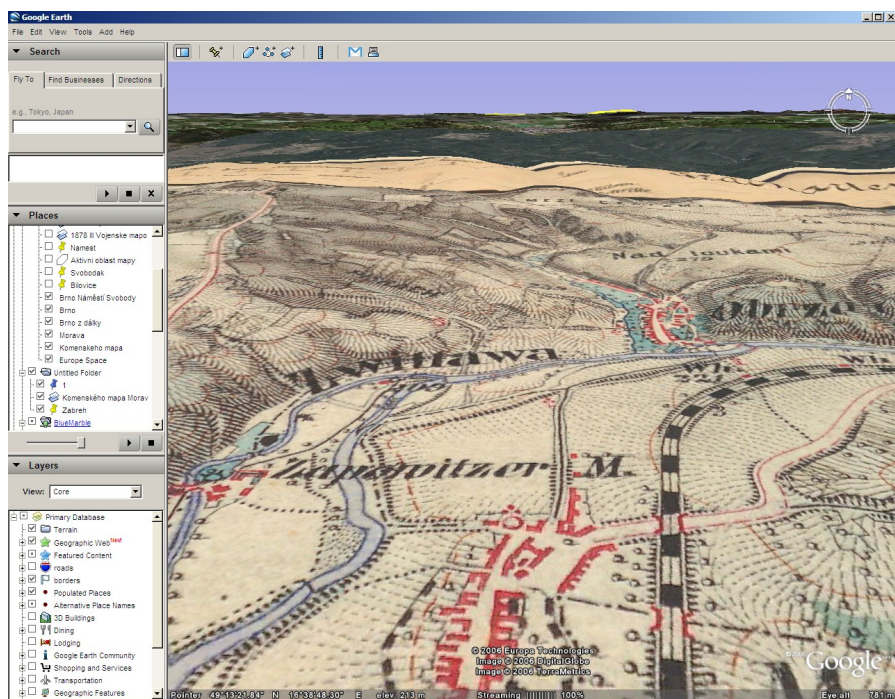
Google Maps již několik dní umožňuje překrýt svou mapu mapou z jiného zdroje s využitím goereferenčního xml souboru (v tomto případě souboru <http://www.staremapy.cz/kml/1919-jancuv-plan-velkeho-brna/doc.kml>). Zatím neumí pracovat s pyramidovou strukturou Zoomify, ale zobrazuje jen náhledový obrázek, je ale možné předpokládat, že to se brzy změní.

Příloha 4

Google Earth

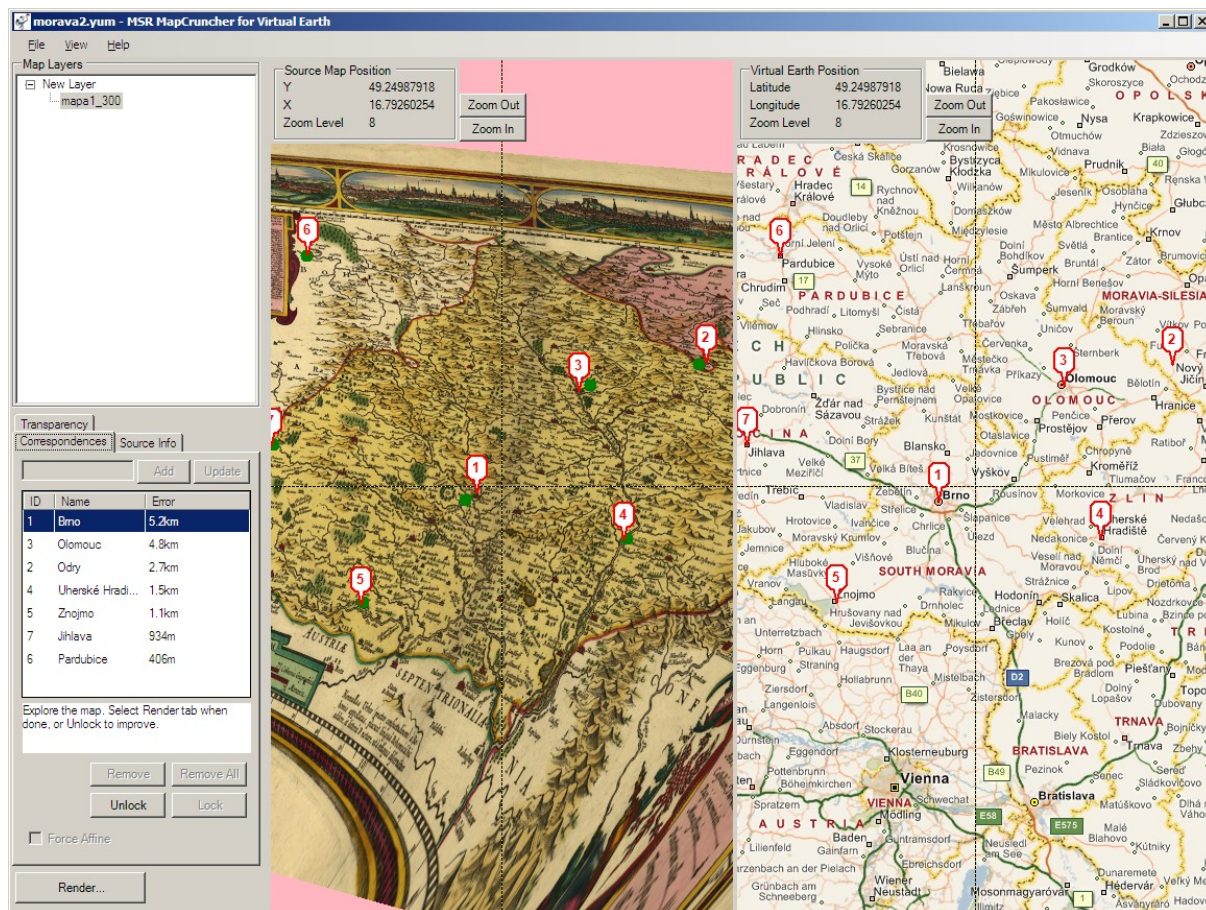
Georeferencování v Google Earth

Údolí Svitavy nad Brnem v roce 1878

Příloha 5

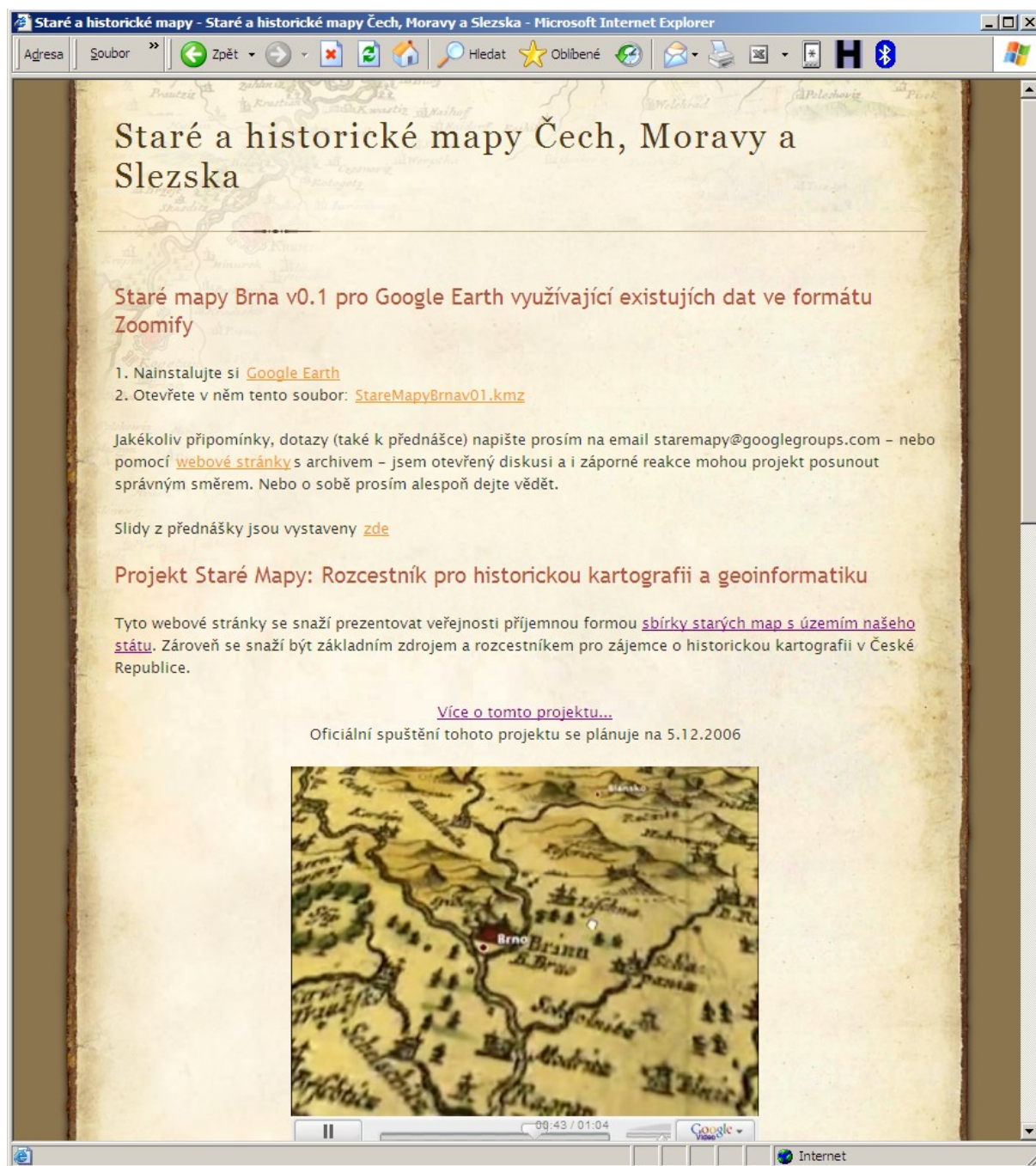
Georeferencing v MSR MapCruncher

Komenského mapa Moravy georeferencovaná v Microsoft Research MapCruncher

Příloha 6

Server www.staremapy.cz

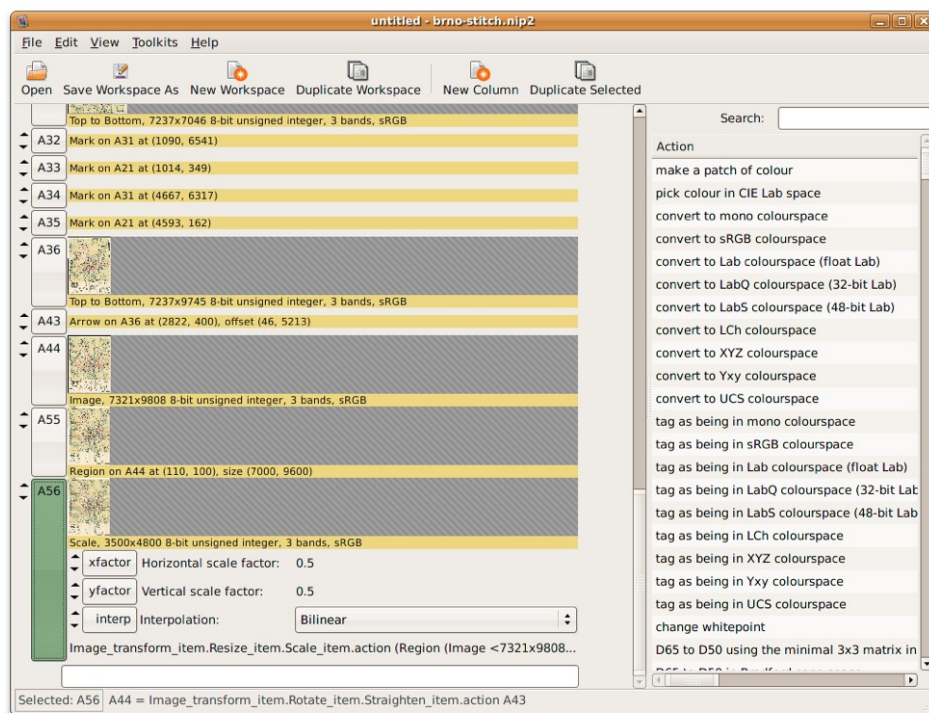

Příloha 7

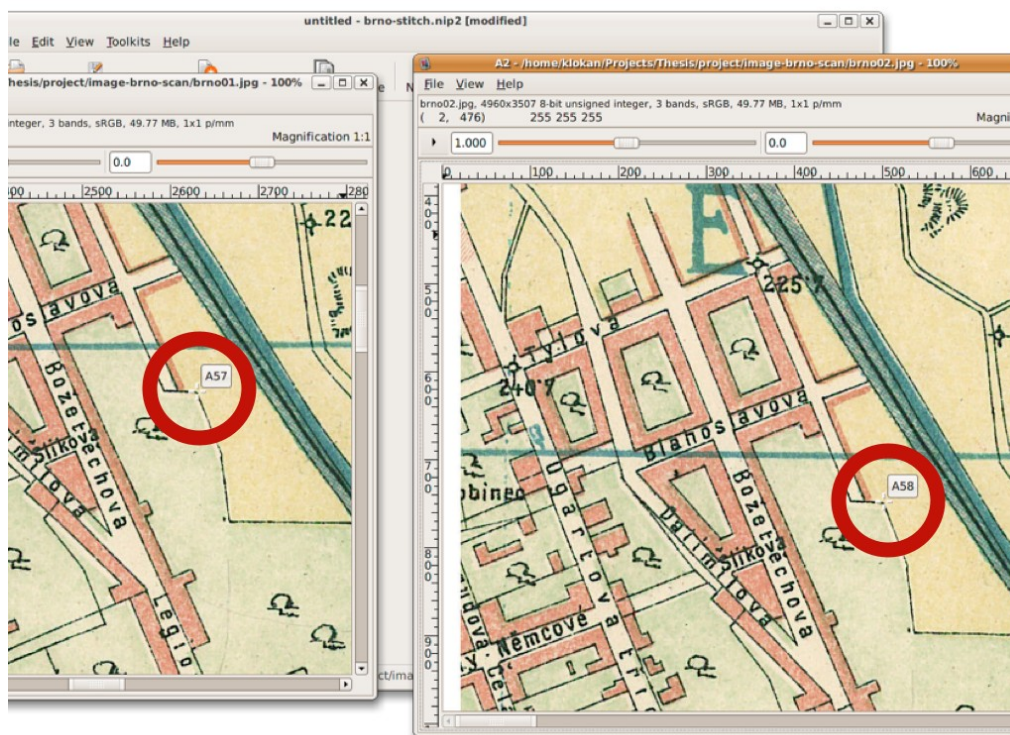
Digitalizace rozměrné předlohy

Jančův plán Velkého Brna byl skenován na digitální kopírce formátu A3, díky tomu mohla být celá mapa naskenována rychle a pouze v šesti částech.

Pro slepení vzniklých bitmap byl využit volně dostupný program NIP2, umožňující i na běžném počítači pracovat s téměř neomezeně velkým obrázkem.

Pokud jsou předlohy dobře připravené, stačí pro spojení dvou částí označit na každé z nich jeden shodný bod.

Výsledná mapa.

Příloha 7

Generování geografických souřadnic

Souřadnice - Mozilla Firefox

Soubor Úpravy Zobrazit Historie Záložky Nástroje nápověda

<http://www.mzk.cz/cgi-bin/souradnice.pl> Google

N

W

E

S

500000

300000

450000

400000

☐ Athens

☐ Bern

☐ Bogota

☐ Brussels

☒ Ferro

☐ Fogo

☐ Greenwich

☐ Jakarta

☐ Lisbon

☐ Madrid

☐ Maio

☐ Paris

☐ Rome

☐ Stockholm

Vložené souřadnice s nultým poledníkem procházejícím Kanárskými ostrovy byly přepočítány a výsledek zobrazen v syntaxi MARC21, vhodné pro vložení do Alephu